

přináší úvodem studii J. Kurczewského *Industrializace a osobnost*, v níž autor nejprve stručně poukazuje na historickou genezi průmyslové společnosti. Autor zkoumá na několika souborných příkladech adaptace osobnosti v primitivních společnostech a ve společnostech relativně vyspělejších, avšak preindustriálních, sociálně psychologické působení industrializace na akulturační procesy v různých preindustriálních podmínkách. Pak kritizuje polarizační teorie (folk-urban continuum, Gemeinschaft-Gesellschaft, sacred-secular apod.) a předkládá vlastní hypotézy o možných formách průběhu akulturačních procesů, které je možno charakterizovat jako pokus o komplexnější vícerozměrné pojetí.

Popisuje typické sociálně psychologické rysy osobnosti podnikatele, manažera a průmyslového dělníka, které jsou pro industriální společnost charakteristické; zkoumá posun hodnot uznávaných v industriální společnosti, vliv změny společenského řádu (vzniku socialismu) na modifikaci tohoto posunu a vliv měnící se a vytvářející se hierarchie hodnot na formování jednotlivých typů osobnosti, na jejich akulturaci, adaptaci či dezorganizaci. Pokouší se rovněž o zachycení podstatných rysů těchto proměn a o charakteristiku vznikajícího nového typu osobnosti jako osobnosti polyaxiální.

V závěru autor navrhuje podrobné zkoumání této problematiky v konkrétních podmínkách jednotlivých kultur (s nimiž jsou vždy určité typy osobnosti spojeny) a různých společensko-politických zřízení. Závěry z těchto zkoumání by dle názoru autora byly sice méně obecné, zato však užitečnější pro společenskou praxi.

Typy marginálnosti ve společnosti a jejich role ve společenské změně je název studie E. Neymanové. Tato studie pojednává o skupinách, které se z různých důvodů dostávají do postavení společensky v určitém směru či smyslu disfunkční. Tyto okrajové skupiny lze dle autorky rozdělit do několika typů.

Předně je to okrajovost společenská, o níž lze hovořit v případech skupin, které stojí mimo uznávanou strukturu dané společnosti (v případech, kdy určité skupiny jsou ze společnosti v jistém smyslu vyloučeny buď v důsledku společenské degradace nebo v důsledku vlastní neprizpůsobivosti vůči dané společenské struktuře, apod.). Skupiny tohoto typu se mohou za určitých podmínek, o nichž autorka podrobněji pojednává, stát činitelem společenské změny, ale mohou být rovněž v určitých případech společností institucionalizovány a tak vlastně subsumovány do struktury dané společnosti. (V tomto případě jde o určitou restrukturalizaci společnosti).

Jiný typ představuje okrajovost kulturní, o níž lze tehdy, když v rámci zkoumané společnosti z různých důvodů existují jisté okra-

jové kultury, které se v určitých vzorech chování odlišují od vzorů přijatých ostatními členy společnosti. Autorka podrobně rozebírá různé aspekty tohoto jevu a jeho vznik i působení na vývoj společnosti.

Dalším typem je kombinovaný společensko-kulturní typ okrajovosti, který je vlastně nejčastější.

Autorka pak probírá zejména způsoby společenské adaptace okrajových skupin, resp. jejich vývojové alternativy a pojednává o problému odcizení jako o psychickém typu okrajovosti.

Nakonec dochází k závěru, že příslušníci různých okrajových skupin hrají značnou roli zejména při formování idejí společenské změny, přičemž je třeba ještě dodat, že autorka pokládá za marginální (okrajovou či hraniční) skupinu sui generis také intelektuály, neboť v důsledku poznání různých kulturních kontextů se jednoznačně neidentifikují se vzory a hodnotami přijatými ve vlastní společnosti.

V následujícím článku *Kulturní antropologie a strukturální výzkum* rozebírá B. Owczarek předměta metody kulturní antropologie, zejména metodu strukturální analýzy na základě prací C. Lévi-Strausse a některých sovětských badatelů. Autor pokládá kulturní antropologii za samostatnou vědu, odlišnou od sociologie (nikoli tedy za jednu ze sociologických disciplín) a rozebírá ji z hlediska této odlišnosti, kterou vidí v „syn-
teticém“ charakteru této disciplíny a v její strukturální metodě převzaté z lingvistiky a sémantiky. Tato metoda ovlivňuje obsahové zaměření a charakter kulturní antropologie tak podstatně, že z ní de facto vytváří samostatnou vědu.

B. Jalowiecki se ve stati *Aplikovaná sociologie jako nástroj prostorového plánování* podrobně zabývá vztahem sociologie k plánování, zejména k urbanistice. Autor poukazuje na společenský význam prostorového plánování a na nutnost celostní koncepce. Konstatuje, že tato koncepce je závislá na nejzákladnějším teoretickém východisku představ o optimálním typu společnosti. Pokouší se o typizaci dosavadních urbanistických koncepcí a dokládá ji konkrétními příklady. Jeho typizace má podle našeho mínění určité nedostatky, mohla by se však stát podkladem k diskusi, z níž by mohlo vzejít přesnější schéma.¹ Dale se autor zabývá mírou funkčnosti konkrétních řešení a předkládá názory J. A. Quinna na zásady vztahu člověka a prostoru.² Základní Quinovy hypotézy doplňuje hypotézami dalšími, týkajícími se už konkrétnějších otázek prostorového plánování. Hypotézy, autorem shromážděné a předložené, jsou výsledkem různých — zčásti autorových vlastních — sociologických prací v oboru urbanistiky. Stať vyúsťuje v požadavek užší spolupráce sociologů s architekty a s plánovacími or-

¹ Tak např. autorem uváděná paternalistická koncepce může být pojata buď kolektivisticky (závodní sídliště) nebo individualisticky (výstavba závod-

ních rodinných domků — příklad: Bata za I. republiky).

² J. A. Quinn, *Human Ecology*, New York 1950.

gány. Je ukončena citátem z díla P. H. Chombartha de Lauwe, který zní: „Sociolog, který se zabývá urbanistikou, vyjadřuje potřeby obyvatel města, které tyto nejsou vždy schopni vyjádřit.“³

Následující studie K. Zagorského, *Psychologická teorie konzumenta dle G. Katony*, do jisté míry navazuje na Zagorského příspěvky uveřejněné v předchozích číslech Studií sociologických (viz naše recenze). Jde zde totiž o další pohled na lidské potřeby, tentokrát ze stanoviska interdisciplinárních výzkumů G. Katony, profesora ekonomie a psychologie na Michiganské universitě. Aniž bychom se pouštěli do podrobností neobvyklého interdisciplinárního přístupu prof. Katony a do Zagorského rozboru Katonových názorů, chceme uvést stručně jen to, co Zagorski pokládá za hlavní zásluhu prof. Katony, totiž že do ekonomických rozborů vnesl psychologickou problematiku, takže jeho práce umožňují i další syntézu — syntézu hledisek ekonomie, psychologie a sociologie, kterou Zagorski pokládá za žádoucí pro řešení určitých problémů. Studie Zagorského se opírá především o tři práce G. Katony: *Psychological Analysis of Economic Behavior* (McGraw-Hill, New York, Toronto, London 1963), *The Powerful Consumer* (McGraw-Hill, New York, Toronto, London 1960) a *The Mass Consumption Society* (McGraw-Hill, New York, Toronto, London, 1964). Tyto práce jsou sverázným rozbohem konzumní společnosti a Zagorski poukazuje na vzrůstající aktuálnost Katonou studované problematiky — i když v určité obměně — i v rámci socialistické společnosti.

V poslední době je v západní literatuře často kritizována Engelsova kniha *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu* a rovněž dílo L. H. Morgana, o jehož výzkumy se Engelsova kniha opírá. Kritikou této kritiky se zabývá stať anglického profesora Petra Worsleye z university v Manchesteru, *Ještě jednou o Původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu*.

Worsleyova stať je založena velmi široce a probírá podrobně na historickém pozadí vznik Engelsovy knihy, ukazuje tehdejší úroveň poznání v knize probírané problematiky, konstatuje, v čem je tehdejší úroveň překonána, ale odmítá lineární odsuzování Engelsovy práce. Podrobným rozbohem argumentů současných funkcionalistů ukazuje na to, že jejich kritika překračuje věcnou argumentaci a prohřešuje se vyvozováním nových spekulativních závěrů, jež nejsou o nic více zdůvodněny než hypotézy, které předkládali Engels, resp. Morgan, a jež se zčásti ukázaly mylnými. Autor dochází k závěru, že evolucionismus minulého století musí být revidován, že je nutno opustit jeho unilineární a evropocentrickou formu, nicméně však, že základní myšlenka evolucionismu zůstává v platnosti, ale je třeba ji chápat nově a nedogmaticky.

Studie J. Gočowského *Literární dílo jako pramen sociotechnických direktiv* ukazuje na význam literární tvorby pro praktické sociotechnické účely. Autor úvodem vymezuje místo umění, a zejména literárního umění, v lidském vývoji, v poznání kulturních fenoménů a v chápání různých kultur a kultury vůbec. Vymezuje dále specifikum uměleckého poznání lidské skutečnosti a především živého člověka samotného, člověka univerzálního, neopakovatelně individuálního, a poznání jeho obecné lidské podstaty. Bez tohoto uměleckého poznání by lidské poznání nebylo a nemohlo být nikdy úplné. Pak vymezuje pojem sociotechniky (který chápe velmi široce) a zabývá se významem literárního uměleckého díla pro sociotechniku. Vidí možnosti použití literárního díla v několika směrech: jako inspirace, jako korektury sociotechnických direktiv a operací, jako činitele utvářejícího morální postoje samotných sociotechniků, resp. nositelů sociotechnických opatření, jako analyzátoru toho, co je v člověku obecné a nemenné, jako ukazatele jisté míry nepředvídatelnosti lidských reakcí a jako ukazatele lidských tužeb a postojů. Všechny tyto funkce literárního díla v sociotechnice autor podrobněji rozebírá a dokládá je konkrétními příklady z různých literárních výtvorů. Závěrem vyslovuje mínění, že častý styk s uměleckou literaturou je pro sociotechnika (politiky) nutný i jako styk s těmi konstitutivními hodnotami kultury, v jejichž jménu má vlastní sociotechnika působit k humanizaci kultury a k obraně kulturní osobnosti člověka, která by byla shodná s obecně lidskými hodnotami.

Následující stať A. Przeworského a H. Teunea *Problém rovnocennosti v mezinárodních výzkumech* pojednává o metodice srovnávacích mezinárodních výzkumů. Autoři, kteří se účastní společného mezinárodního výzkumu lokálních společností, prováděného v USA, Polsku, Jugoslávii a Indii, popisují na základě praktických zkušeností metodu vybírání a ověřování identity či neidentity různých obecných pojmů, které jsou při výzkumu užívány, zejména metodu ustálení měřitelnosti intenzity proměnných, atd. Jelikož obecné pojmy (svoboda, rovnost apod.) jsou v různých kulturách různě chápány, je třeba při porovnání brát v úvahu kromě identických znaků, jež vymezují pojem, i specifické znaky, jež v té které kultuře korelují se znaky identickými. Jde zde o znaky, které — ač jsou v různých kulturách různé — jsou pro posouzení a měření zkoumané hodnoty vzájemně rovnocenné a tedy v mezinárodním měřítku zastupitelné. Např. míru politické aktivity je třeba posuzovat kromě identických společných kritérií i podle kritérií specifických, obvyklých v dané zemi. Autoři docházejí k závěru, že problémy mezinárodní analýzy musí být studovány s vědomím, že abstraktní termíny užívané k formulování teorií jsou relativní a že

³ P. H. Chombart de Lauwe v předmluvě ke knize R. Kaësa, *Vivre dans les grands ensembles*, Paris 1963.

proto musí být kontrolovány pomocí specifických proměnných.

Konstituování nové disciplíny — sociální pedagogiky — je věnována stať A. O. Uziembła, nazvaná *Sociální pedagogika a její svazek se sociologií výchovy*. Autor vychází z tradic polských i mezinárodních, navrhuje na ně a poukazuje na pokusy o konstituování sociální pedagogiky. Pojednává o sociální roli výchovy a o pojetí této otázky u různých autorů, které pokládá za předchůdce sociální pedagogiky jako samostatné nové disciplíny. Za konstituanty pokládá především tyto zdroje: sociologii výchovy obecné (zejména polskou), dílo německých pedagogů Natorpa a Bergmanna a Američana Diltheye, dále práce P. Bartha, G. Rouma a Deweyho, Busemana a dalších, kteří poukazovali na vlivy prostředí, zabývali se zvláštními obory pedagogiky (výchovou dospělých atd.) apod. Dále autor poukazuje na teorie tzv. sociální činnosti, sociální politiky, na opatrovnickou pedagogiku a zejména pak na práce M. Richmondové v tomto oboru. Za vlastního zakladatele sociální pedagogiky pokládá Helenu Radlińskou a její práce. Autor rozebírá její dílo i díla jejích žáků a následovníků a dochází konečně k tomu, že navrhuje následující vymezení této nové vědní disciplíny: „Sociální pedagogika je částí pedagogické vědy a zabývá se těmito otázkami: 1. teorií zprostředkované výchovné činnosti čili činnosti, při nichž přímý kontakt vychovatele a vychovávané osoby není dominující (zprostředkovaná výchova); 2. teorií výchovného působení osob a institucí, které výchovné úkoly plní v rámci či vedle širších společenských úkolů, a to za pomoci přímých kontaktů (účastnická výchova); 3. teorií výchovného působení společenských organizací, jejichž charakter je současně výchovný i nevýchovný (hromadná, kolektivní výchova); 4. teorií výchovného působení na dospělé, společensky samostatné osoby (systematické i nesystematické formy výchovy dospělých a kulturní osvětová práce s dospělými — doplňující výchova); 5. teorií výchovných vlivů prostředí (pedagogika prostředí) a zejména nejvíce rozvinutou teorií vzájemného působení — z výchovného hlediska — školy a výchovných institucí na obklopující je okolí a působení mimovýchovného prostředí na školu, resp. výchovnou instituci (výchova prostředím). Teorie sociální pedagogiky zkoumá otázky výchovy ve spojení s celkovými podmínkami prostředí, poukazující jak na společenskou hodnotu výchovy pro vychovávanou osobu, tak i na přeměnu prostředí v žádoucím směru, a v podmínkách výstavby socialismu na význam výchovné činnosti pro výstavbu socialismu“. Dále autor ještě podrobněji zdůvodňuje navrženou definici a pokouší se o zařazení této nové vědní disciplíny, odpovídající — podobně jako sociální psychologie — společenské potřebě. Autor se domnívá, že zkoumání společenského významu „výchovy“, a zejména zkoumání jejích netypických forem, tj. forem, které se týkají dospělých osob a buď posilují schopnost

účasti vychovávaných osob ve společenském životě, nebo je navracejí do rámce společnosti, když byly předtím ze společnosti vylučovány (readaptace, nové přizpůsobení osob společenským normám), má být realizováno ve shora vymezené vědecké disciplíně. Autor poukazuje na úzkou souvislost nové disciplíny se sociologií. V této souvislosti by bylo možno poukázat rovněž na sociologizaci všech tradičních společenských věd i nových společenskovědních disciplín, a obecně na plodnost nových interdisciplinárně vytvářených nauk.

Poslední studie v tomto čísle, napsaná K. Gratzkyem, *Problematika, rozsah zkoumání a společenská užitečnost současné sociologie války*, se zabývá nejdříve předmětem sociologie války — a to jak předmětem historickým, tak i předmětem současně sociologie války. Autor pokládá za předmět této sociologické disciplíny 1. vznik, příčiny a cíle válek v různých etapách historického vývoje společnosti, 2. typologii válek vzhledem k jejich formám, druhu a společenskému charakteru, 3. společenské jevy vyskytující se v době války, 4. společenské důsledky válek, 5. postoje společenských mikrostruktur a makrostruktur k válkám a společenskou podmíněnost těchto postojů, 6. společenský podklad vzniku válečných doktrín a jejich společenského obsahu a 7. společenské prameny hodnotícího vztahu různých ideologií k určité válce a k válkám vůbec. Autor uvádí rozvinutou definici války jako společenského jevu dle J. J. Wiatra a dále se zabývá jednotlivými problémy, které má sociologie války zkoumat. Tyto problémy rozděluje do tří skupin: 1. problémy vyskytující se ve skutečnostech minulých, 2. problémy vyskytující se ve skutečnosti současné a 3. problémy, které nazývá experimentálními — jsou to problémy, které lze zkoumat buď při různých vojenských cvičeních nebo při příležitostech mimořádného napětí v mezinárodních vztazích, které vyvolávají jakoby uměle, experimentálně, takové jevy ve společnosti, jež lze přirovnat k jevům válečným.

Dále je potřeba se zmínit o recenzích dvou významných publikací, a to o recenzii knihy K. Obuchowského *Psychologie lidských tužeb* a o recenzii knihy Adama Podgoreckého *Zásady sociotechniky*. Toto číslo Studií sociologických obsahuje také zprávu o konferenci sovětských a polských sociologů, konané 13.—17. června 1966 ve Varšavě. Konference projednávala materiály ze společně prováděných výzkumů, z nichž sedm bylo ukončeno a na dalších třech se ještě pracovalo. Konference byla současně přípravou k uveřejnění společných zpráv a výsledků a přípravou k zahájení dalších společných výzkumů. Znamenala tedy ukončení první etapy spolupráce polských a sovětských sociologů a započetí etapy druhé.

Další zpráva se týká vědecké konference norských a polských sociologů v Oslo, konané ve dnech 13.—16. května 1966. Konference sledovala vzájemné poznání a sblížení nor-

ských a polských sociologů a znamenala navázání užší spolupráce.

Třetí zpráva je o celopolské konferenci týkající se problematiky integrace vesnice a rolnictva. Konference se konala ve dnech 26.—28. května 1966 ve Varšavě.

Konečně přináší číslo zprávu o zřízení výzkumného střediska současné rodiny. Stře-

disko bude provádět interdisciplinární výzkumy a koordinovat výzkumy týkající se rodiny, prováděné jinými institucemi. Bude vydávat svůj vlastní časopis „Problémy rodiny“ a soustředí řadu společenskovědních pracovníků, zabývajících se problematikou rodiny.

Dušan Slávik